

ΣΟΥΖΑΝΝΑ ΜΑΡΙΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

ΒΙΑ ΚΑΙ ΣΧΟΛΕΙΟ

**ΠΡΟΛΗΠΤΙΚΑ ΜΕΤΡΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΗΠΑ
ΚΑΙ ΣΤΗΝ Ε.Ε.**

Ιωάννινα 2006

Σουζάννα Μαρία Νικολάου*

Βία και σχολείο

Προληπτικά μέτρα και προτάσεις στις ΗΠΑ και στην Ε.Ε.

Περίληψη

Στην εργασία αυτή εξετάζεται το φαινόμενο της βίας στο σχολείο. Από τη δεκαετία του 1990 και μετά προκαλεί ιδιαίτερη ανησυχία σε κοινωνικό επίπεδο και απασχολεί εκπαιδευτικές πολιτικές, επιστήμονες, ερευνητές και αναλυτές σε όλον τον κόσμο. Οι έρευνες που έχουν διεξαχθεί διαπιστώνουν ότι δεν υπάρχει μόνο μια αιτία της σχολικής βίας, αλλά πολλοί παράγοντες δημιουργούν τις συνθήκες για την εμφάνιση του φαινομένου. Στην παρούσα εργασία ελέγχονται τα μέτρα για την πρόληψη και αντιμετώπιση του στις πολιτικές των Η.Π.Α. και της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Λέξεις κλειδιά: Σχολική βία, αιτίες, προληπτικά μέτρα, ΗΠΑ, Ευρωπαϊκή Ένωση

Gewalt und Schule

Prävention und Massnahmen in USA und EU

Zusammenfassung

Das seit den 90er Jahren verstärkt in den Mittelpunkt der pädagogischen und soziologischen Diskussion gerückte Thema 'Gewalt in der Schule' wird in dieser Arbeit im Hinblick auf die Prävention in der Schule untersucht. Gewalt in der Schule ist so alt, wie diese selbst. Es gibt nicht nur eine Ursache, sondern viele Faktoren verursachen bestimmte Bedingungen für die Erscheinung des Phänomens. Sowohl für die U.S.A. als auch für die Europäische Union gilt es dringend notwendig Maßnahmen zur Prävention von Machtmißbrauch durch die Einbeziehung von kommunalen Behörden, Lehrern, Schülern, Eltern zu entwickeln.

Schlüsselwörter: Gewalt in der Schule, Ursachen, Maßnahmen zur Prävention, U.S.A., E.U.

---

*Λέκτορας Π.Τ.Δ.Ε. στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

I. Εισαγωγή

Η κοινή γνώμη αλλά και οι πολιτικοί εμφανίζονται τα τελευταία χρόνια ιδιαίτερα προβληματισμένοι ως προς τα υψηλά ποσοστά εγκληματικότητας και βίας που συναντά κανείς ακόμα και στις «πολιτισμένες» δυτικές κοινωνίες. Διεθνείς Οργανισμοί (UNICEF, ΟΗΕ) ενεργοποιήθηκαν για την αντιμετώπιση του φαινομένου. Αξίζει να επισημανθεί ότι ο αγώνας κατά της εγκληματικότητας και της τρομοκρατίας αποτέλεσε το σημαντικότερο θέμα συζήτησης στη δεύτερη συνάντηση κορυφής του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και τέθηκε σε προτεραιότητα από το Γενικό Γραμματέα για τα έτη 2001-2005¹.

Παρόλο που σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία της Eurostat οι αριθμοί δείχνουν ότι μειώνεται η εγκληματικότητα και ότι οδηγούμαστε στη δημιουργία μιας ασφαλούς κοινωνίας, παραμένουν σε υψηλά ποσοστά οι διαρρήξεις, οι ταραχές σε προάστια πόλεων, οι βανδαλισμοί, τα ρατσιστικά κρούσματα, η ενδοοικογενειακή βία, ο αλκοολισμός, τα ναρκωτικά². Ο αριθμός των αστέγων αυξάνεται, όπως και τα κρούσματα κλοπής ακόμα και σε ιδιαίτερα γνωστούς δρόμους. Η κοινωνική ευταξία διαταράσσεται, όπως δείχνουν περιστατικά που συναντά κανείς όλο και πιο συχνά σε αστικές περιοχές, παρόλο που οι μεγάλες πόλεις παραδοσιακά ήταν η αρένα της οικονομικής ανάπτυξης και των πολιτιστικών δημιουργιών³. Είναι γενικά παραδεκτό σήμερα ότι κρούσματα βίας και εγκληματικότητας οφείλονται εν μέρει στην αύξηση της ανεργίας και της δυσκολίας των ανθρώπων να εξασφαλίσουν με νόμιμο τρόπο τα απαραίτητα αγαθά προς το ζην, στην έλλειψη κοινωνικού ελέγχου, σε προβλήματα στο πλαίσιο της οικογένειας, σε κρίσεις ταυτότητας, στην κρίση των ηθικών αξιών και στην αρνητική επίδραση των ΜΜΕ.

Σε ένα ευρύτερο πλαίσιο θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι ευρύτερες πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) την τελευταία δεκαετία έχουν επηρε-

1. Πρβλ. στην απόφαση του Συμβουλίου του Μαΐου 2001 για τη δημιουργία «Ευρωπαϊκού Δικτύου Πρόληψης του Εγκλήματος» (ΕΔΠΕ), ΕΕ L 153, 8.6.2001, άρθρο 1, σελ. 1.

2. Πρβλ. Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο «Πρόληψη της Εγκληματικότητας στην Ευρωπαϊκή Ένωση», Βρυξέλλες 12.3.2004 COM (2004) 165 τελικό, σελ. 8: «Η εξέλιξη του επιπέδου αξιόποινων πράξεων κατά την περίοδο 1950-1970 σημειώνει σταθερή, αν και όχι ανησυχητική, άνοδο. Από το 1970 και εξής, όμως, τα επίπεδα αξιόποινων πράξεων αυξήθηκαν ραγδαία, με αποκορύφωμα στα μέσα της δεκαετίας του 1980. Από το 1990 και έπειτα, οι συνολικοί αριθμοί των καταγεγραμμένων αξιόποινων πράξεων έχουν παραμείνει σχετικά σταθεροί στα 15 κράτη μέλη, με ετήσια αύξηση μεταξύ του 1991 και 2001 περίπου 1%». Δες και την αντίστοιχη βιβλιογραφία στην υποσημ. 21.

3. Πρβλ. Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο «Πρόληψη της Εγκληματικότητας στην Ευρωπαϊκή Ένωση», Βρυξέλλες 12.3.2004 COM (2004) 165 τελικό, σελ. 9: «Τάσεις σε επιλεγμένους τομείς εγκληματικότητας», σελ. 18: «Είδη αξιόποινων πράξεων στα οποία δίνεται προτεραιότητα».

άσει σε ένα βαθμό τη μορφή των κρουσμάτων βίας και εγκληματικότητας στις μεγάλες πόλεις και την αύξηση του αισθήματος της ανασφάλειας. Συνθήκες, όπως η εμφάνιση των πολιτικών προσφύγων, οι δημογραφικές μεταβολές, οι οικονομικές δυσχέρειες σε κάποιες χώρες, η κρίση των ηθικών αξιών, η αύξηση του τουρισμού και η δυσκολία επικοινωνίας, οδήγησαν σε αύξηση της παράνομης διακίνησης προϊόντων και σε μια έντονη εξάπλωση του εθνικού και διεθνικού εγκλήματος, στην παράνομη μετακίνηση μεταναστών, στην οικονομική εξαπάτηση, στη διακίνηση ναρκωτικών, όπλων και συγκέντρωση εγκληματικών δραστηριοτήτων κατά μήκος των νέων συνόρων. Ιδιαίτερα ανησυχητική είναι η αύξηση της εγκληματικότητας σε κοινωνίες που παρατηρείται έλλειψη ανεκτικότητας ως προς τους ξένους πολιτισμούς, τα άλλα έθνη και τους ανθρώπους με ειδικές ανάγκες. Από την άλλη οι φορείς της κοινωνίας που είναι υπεύθυνοι για την τήρηση της τάξης και της ασφάλειας και την εξυγίανση περιστατικών βίας και εγκληματικότητας απολαμβάνουν όλο και λιγότερο την εμπιστοσύνη των πολιτών. Ακόμα και στους θεσμούς οι πολίτες έχουν λιγότερη εμπιστοσύνη. Επιπλέον, εμφανίζονται και αποκαλύπτονται όλο και πιο συχνά φαινόμενα διαπλοκής στην πολιτική και τη διοίκηση με αποτέλεσμα η εμπιστοσύνη της κοινής γνώμης στο πολιτικό σύστημα, που λογικά θα έπρεπε να αντιμετωπίσει την εγκληματικότητα, να κλονίζεται διαρκώς.

Υπό αυτές τις συνθήκες κυριαρχεί στην ευρύτερη κοινωνία άγχος και ανησυχία για την καθημερινότητα. Ο φόβος της βίας μπορεί να οδηγήσει σε αναστολή των δυνατοτήτων του ατόμου να δημιουργεί επαφές με τον γύρω κόσμο (έλλειψη κοινωνικής ζωής, αποκοινωνικοποίηση) και απώλεια της εμπιστοσύνης προς το κράτος δικαίου⁴. Το αίσθημα ανασφάλειας των πολιτών εντείνεται από το ενδιαφέρον και την έμφαση που δίνουν τα ΜΜΕ στην εγκληματικότητα, κυρίως αυτήν που αφορά τους νέους ανθρώπους, από την έλλειψη κοινωνικής συνείδησης και κυρίως από τον τρόπο με τον οποίο γίνονται τέτοια περιστατικά αντικείμενο πολιτικής εκμετάλλευσης.

Σε σχέση με τα παραπάνω για να αποκτήσουν οι πολίτες αίσθημα ασφάλειας αλλά και να βιώσουν την πραγματικότητα μιας ασφαλούς κοινωνίας η ΕΕ έχει ευαισθητοποιηθεί με συγκεκριμένες πρακτικές και δράσεις, μερικές από τις οποίες έχει αναλάβει το Συμβούλιο της Ευρώπης.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης από τη δημιουργία του το 1949 αποτελεί μια δύναμη συνεργασίας και ειρήνης θέτοντας πρωταρχικό στόχο την επίτευξη σύμπτωσης μεταξύ των κρατών μελών του. Όλα τα κράτη μέλη (σήμερα 46 στο σύνολο) έχουν αναλάβει την υποχρέωση να διαφυλάξουν την ελευθερία του ατόμου, την πολιτική ελευθερία και την εφαρμογή των νόμων, καθιστώντας βασικές

---

4. Πρβλ. B. Irying, (2002), *Fear of crime: Theory measurement and application*, London: Police Foundation.

αρχές της κυβερνητικής δράσης την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και την ευημερία του ατόμου⁵.

Στα μέτρα που προτείνονται και σε σχέση με το δικαίωμα του ανθρώπου να ζει σε πόλεις που του παρέχουν ασφάλεια σε επίπεδο εθνικό, τοπικό και κοινοτικό είναι και οι παρακάτω δράσεις, που οφείλουν να αναλάβουν οι κυβερνήσεις:

1. να αναγνωρίσουν ότι δεν μπορεί να υπάρξει ελευθερία χωρίς ασφάλεια για τους πολίτες και ότι αποτελεί δικαίωμα του ανθρώπου να ζει σε ασφαλές περιβάλλον
2. να διασφαλίσουν ότι ο έλεγχος της εγκληματικότητας και η ετοιμότητα με συγκεκριμένα μέτρα για την αντιμετώπισή της τίθενται σε προτεραιότητα
3. να αναγνωρίσουν ότι η πρόληψη της εγκληματικότητας κοστίζει όχι μόνο λιγότερο από την αντιμετώπιση αλλά και ότι πρόκειται για μια δράση που αποτελεί προτεραιότητα για την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.
4. να αναγνωρίσουν ότι η ιδιότητα του πολίτη περιλαμβάνει και τη δυνατότητα του ανθρώπου να απολαμβάνει συγκεκριμένα δικαιώματα που συνοδεύονται από υποχρεώσεις ως προς το σεβασμό και το ενδιαφέρον για το διαφορετικό και το ξένο⁶.

II. Σχολική βία και αντιμετώπιση

Οι συνθήκες που προκαλούν ανησυχία σε κοινωνικό επίπεδο έχουν άμεση επίδραση και στο σχολείο, το οποίο συνδέεται άρρηκτα με το ευρύτερο συγκεκριμένο, στο οποίο λειτουργεί και με το οποίο αλληλεπιδρά. Η σχολική βία αποτελεί φαινόμενο που από δεκαετίες έχει απασχολήσει κυβερνήσεις, επιστήμονες και ερευνητές ιδιαίτερα στις ΗΠΑ. Τα κρούσματα βίας στο σχολείο αυξήθηκαν σημαντικά τα τελευταία χρόνια σε όλον τον κόσμο με μόνη ίσως διαφοροποίηση το γεγονός ότι σε ορισμένες χώρες, όπως οι ΗΠΑ, φθάνουν τις ακραίες μορφές (σωματική βία, χρήση αιχμηρών αντικείμενων ως και όπλων κ.ά.), ενώ σε ευρωπαϊκές χώρες εμφανίζονται σε πιο ήπια μορφή (επιθετικό γκράφιτι, βανδαλισμοί κατά της περιουσίας άλλων, ψυχική βία)⁷.

5. Πρβλ. Συμβούλιο της Ευρώπης, στην ιστοσελίδα: <http://www.coe.int/gr/portal/default.asp?L=GR> (09.02.2006)

6. Πρβλ. Das Recht auf sichere Städte, στο: *Verbrechensverhütung in den Städten. Eine Richtlinie für kommunale Behörden*, Kongress der Gemeinden und Regionen Europas, Europarat, 2003, σελ. 11-12.

7. Πρβλ. Ν. Πετρόπουλος & Α. Παπαστυλιανού (επιμ.) (2000), Προκλήσεις στη σχολική κοινότητα. Έρευνα και παρέμβαση, Αθήνα: ΥΠΕΠΘ, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.

Θεωρούμε απαραίτητο να διευκρινιστεί ότι «σε έναν μαθητή ή σε μια μαθήτρια ασκείται βία όταν επαναλαμβανόμενα και για ένα χρονικό διάστημα είναι αναγκασμένος/η να υποστεί τις αρνητικές ενέργειες ενός ή περισσότερων συμμαθητών του/της. Οι αρνητικές ενέργειες μπορεί να έχουν τη μορφή της λεκτικής βίας (ειρωνεία, απειλή), της σωματικής βίας (σπρώξιμο, χειροδικία) ή χωρίς λεκτική ή σωματική βία με τη μορφή του αποκλεισμού ή της περιθωριοποίησης. Δεν θεωρούμε ότι σε έναν μαθητή ασκείται βία ή ότι έχουμε φαινόμενα σχολικής βίας, όταν δύο μαθητές/τριες που διαθέτουν την ίδια σωματική ή ψυχική δύναμη μαλώνουν μεταξύ τους ή «παλεύουν». Θα πρέπει, λοιπόν, να υφίσταται μια ανισότητα ως προς τις δυνάμεις που διαθέτουν»⁸.

Στις ΗΠΑ (όπου και υπάρχει έξαρση της σχολικής βίας) για να αντιμετωπίσουν το φαινόμενο προληπτικά χρησιμοποίησαν διάφορα μέτρα, όπως μαγνητοσκόπηση από το διδακτικό προσωπικό και τους φύλακες, σωματικές έρευνες, έρευνες στα σχολικά ντουλάπια κυρίως για ναρκωτικά, στα οχήματα των μαθητών, έρευνες με ανιχνευτές μετάλλων, έρευνες με την χρήση εκπαιδευμένων σκύλων⁹. Τέτοιοι τρόποι αντιμετώπισης φανερώνουν μια γενικότερη στάση πικρίας και εν μέρει υστερίας εκ μέρους του δυναμικού του σχολείου προκειμένου να περιοριστεί η βία και τα ναρκωτικά με οποιαδήποτε μέσα. Αν και οφείλουμε να παρατηρήσουμε ότι αυτές οι τεχνικές που χρησιμοποιήθηκαν ήταν τεχνικές επιβολής νόμου. Γι' αυτό και όλες αυτές οι προληπτικές ενέργειες προκάλεσαν την αντίδραση μαθητών και κοινής γνώμης θεωρώντας ότι οποιαδήποτε έρευνα εισβάλλει στην ιδιωτική σφαίρα των μαθητών, καταστρατηγεί τα ατομικά τους δικαιώματα¹⁰. Χρειάστηκε η παρέμβαση των Ανώτατων Δικαστηρίων (ομοσπονδιακών και κρατικών), για να οριστεί πως οτιδήποτε απειλεί τη σχολική ασφάλεια χρηρίζει κατάλληλης σχολικής πολιτικής που θα στηρίζεται σε βασικές λογικές προϋποθέσεις ελέγχου, οι οποίες θα ορίζονται με βάση τη γνώση των εκπαιδευτικών για το σχολικό περιβάλλον. Έτσι, λοιπόν, δόθηκε η δυνατότητα στο σχολείο να αντιμετωπίζει κάθε πρόβλημα με την κατάλληλη σχολική πολιτική¹¹.

---

8. R. Hanewinkel & R. Knaack (1997), *Mobbing: Gewaltprävention in Schulen in Schleswig-Holstein*, Kronshagen: Landesinstitut Schleswig-Holstein für Praxis und Theorie in der Schule (IPTS), σελ. 34.

9. Πρβλ. U.S. Department of Education. National Center for Education Statistics (1998). *Violence and Discipline Problems in U.S. Public Schools: 1996-1997*. Office of Educational Research and Improvement NCES 98 – 030 March; D. Beyer, (1998), *Safety and the Legal Rights of Students*, ERIC Clearinghouse on Urban Education, Institute for Urban and Minority Education, Teachers College, Columbia University.

10. Πρβλ. *Student searches and the law*, (1995), Malibu, CA: Pepperdine University, National School Safety Center.

11. Πρβλ. B. James & J. Pyatt, (1995), Supreme Court extends schools' authority to search, στο: *School Safety Journal*, σελ. 31.

Υπό αυτές τις συνθήκες δημιουργείται η ανάγκη κατάλληλης εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών με Νόμο μέσα από μια νέα προσέγγιση για την έγκαιρη και αποτελεσματική μείωση των αιτιών της σχολικής βίας. Σύμφωνα με τον McBee (1995) η εκπαίδευση αυτή θα πρέπει να συνδυάζει συγκεκριμένα περιεχόμενα σχετικά με τους κανόνες, τους νόμους, τα νομικά συστήματα και να προσαρμόζεται σε κάθε επίπεδο και σε κάθε ηλικία. Τονίζεται ότι ο πυρήνας αυτού του είδους εκπαίδευσης είναι η επίλυση του προβλήματος τόσο ως μέρος μιας ομαδικής διαδικασίας όσο και σε ατομική βάση δεδομένου ότι οποιαδήποτε σύγκρουση στο σχολείο εντάσσεται στο γενικότερο φαινόμενο της βίας και εμπειρικλείει και τα νομικά προβλήματα που προκύπτουν από αυτήν. Ο στόχος είναι να γίνουν οι μαθητές καλοί πολίτες με την υιοθέτηση μη επιθετικών κοινωνικών δεξιοτήτων για την επίλυση των προβλημάτων. Η μέθοδος συνίσταται στην ενσωμάτωση στο πρόγραμμα σπουδών ζητημάτων που σχετίζονται με τους μαθητές στο πλαίσιο των νόμιμων δικαιωμάτων και των ευθυνών τους¹².

Μια άλλη στρατηγική πρόληψης της σχολικής βίας στηρίζεται στην εκπαίδευση και κατάρτιση των μαθητών σε θέματα επίλυσης προβλημάτων ψυχικής βίας και μεσολάβησής τους με «μαθητικά δικαστήρια» και με παροχή συμβουλών. Με αυτόν τον τρόπο εξοικειώνονται οι μαθητές με μη βίαια μέσα πρόληψης και αντιμετώπισης της βίας. Εξάλλου έρευνες έχουν αποδείξει ότι οι μαθητές εμπιστεύονται πιο εύκολα έναν φίλο τους από ό,τι θα εμπιστευόταν έναν γονέα¹³. Οι μαθητές, λοιπόν, λειτουργούν ως αρωγοί, φίλοι, σύμβουλοι, μεσολαβητές και απαλύνουν τις σχολικές εντάσεις και συγκρούσεις που μπορεί να οδηγήσουν από τα πιο απλά ως τα πιο ακραία φαινόμενα βίας. Αυτή η λύση είναι αποτελεσματικότερη σε σχέση με οποιαδήποτε άλλα αστυνομικά μέτρα λήφθηκαν ποτέ σε σχολεία των ΗΠΑ¹⁴.

Στο πλαίσιο της επίτευξης του αποτελεσματικού σχολείου εντάσσεται τα τελευταία χρόνια και η ανάγκη συνεργασίας σχολείου και οικογένειας. Ιδιαίτερα για τα προβλήματα σχολικής βίας η συμμετοχή γονέων αλλά και οποιαδήποτε ενήλικη συμμετοχή θεωρείται σημαντική για την ενίσχυση προγραμμάτων κατά της βίας, η οποία αποδεικνύει εμπράκτως και το ενδιαφέρον ολόκληρης της κοινότητας για την εκπαίδευση και την πρόοδο των μαθητών. Είναι ζήτημα απο-

12. Πρβλ. R. H. McBee, (1995, Spring), Law-related education and violence prevention, στο: *School Safety*, σελ. 24-28.

13. Πρβλ. I. Sachnoff, (1988), Peer counseling for troubled youth, στο: *School Safety*, σελ. 26-27

14. Πρβλ. M. Deutsch & P.T. Coleman, (2005), *The handbook of constructive conflict resolution: Theory and practice*, San Francisco: Jossey-Bass; E. Raider, (1995), Conflict resolution training in schools: Translating theory into applied skills, στο: B.B. Bunker & J.Z. Rubin (Eds.), *Conflict, cooperation, and justice: Essays inspired by the work of Morton Deutsch*, New York: Sage; D. Crawford & R. Bodine, (1997), *Conflict resolution in schools*, Washington, DC: National Institute for Dispute Resolution.

τελεσματικότητας της εκπαίδευσης αλλά και υποχρέωση της κοινωνίας να καταστήσει τα παιδιά ικανά για την ένταξή τους παρά να τα τιμωρεί. Αλλά είναι και θέμα ηθικής και διεθνούς δικαίου ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των παιδιών, ήτοι το δικαίωμα στην εκπαίδευση, στη σωματική ακεραιότητα και τη διανοητική υγεία και στην παροχή των απαραίτητων αγαθών, ώστε να γίνουν υγιείς, ενεργοί και παραγωγικοί πολίτες¹⁵.

Στις ευρωπαϊκές χώρες σε σύγκριση με τις ΗΠΑ, όπως αναφέρθηκε, δεν εμφανίζονται τόσο ακραία φαινόμενα σχολικής βίας ή όπου εμφανίζονται είναι μεμονωμένα. Εντούτοις τα τελευταία χρόνια και από τις έρευνες και από τα ΜΜΕ παρατηρείται μια αύξηση των κρουσμάτων, που έχει ευαισθητοποιήσει και τους νέους αλλά και την εκπαιδευτική πολιτική της Ευρώπης¹⁶.

Πιο συγκεκριμένα και όσον αφορά στο ενδιαφέρον της Ευρωπαϊκής Πολιτικής για τη σχολική βία, ήδη από το Δεκέμβριο του 1996 με σημείωμα της Ολλανδικής Προεδρίας προς την Επιτροπή Παιδείας της Γενικής Γραμματείας του Συμβουλίου της ΕΕ τίθεται ως θέμα συζήτησης η «Ασφάλεια στο Σχολείο»¹⁷. Στη συνέχεια το Φεβρουάριο του 1997 στην τριήμερη Διάσκεψη της Ουτρέχτης παρουσιάστηκαν εθνικές εκθέσεις για το πρόβλημα της ασφάλειας στο σχολείο από κράτη μέλη¹⁸. Από 1998 και με διάρκεια δύο χρόνων αναλήφθηκε η «Πρωτοβουλία για τη Βία στα Σχολεία. Ευρωπαϊκή Συνεργασία για την Ασφάλεια στα Σχολεία» (*Initiative Violence in Schools. The European Cooperation on Safety at School*), με σκοπό την ενδυνάμωση της Ευρωπαϊκής συνεργασίας και την ενθάρρυνση διακρατικών δράσεων σε θέματα ασφάλειας στο σχολείο και αντιμετώπισης της βίας. Γι' αυτό το σκοπό διατίθενται κονδύλια από το προϋπολογισμό της ΕΕ. Όλες αυτές οι ενέργειες εντάσσονται στο σκεπτικό της Λευκής Βίβλου *Διδασκαλία και Μάθηση: προς την κοινωνία της γνώσης*¹⁹. Στο εξής η

---

15. Πρβλ. D. Beyer, (1998), *School Safety and the Legal Rights of Students*, ERIC Clearinghouse on Urban Education, Institute for Urban and Minority Education, Teachers College, Columbia University.

16. Βλ. τις εκδόσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης: Urban crime prevention – a guide for local authorities; The prevention of violence in sport; Facets of interculturality in education; Intercultural Dialogue and Conflict Prevention; Security and democracy under pressure from violence; Preventing violence against women: a European perspective; Violence, conflict and intercultural dialogue; Violence in schools – a challenge for the local community; Learning from violence – The youth dimension; Learning from Violence – Symposium Report (πλήρη κείμενα στην ιστοσελίδα: [http://www.coe.int/t/e/Integrated_Projects/violence/06_Our_publications/\(27/02/2006\)](http://www.coe.int/t/e/Integrated_Projects/violence/06_Our_publications/(27/02/2006))).

17. Πρβλ. έγγραφο της ΕΕ: SN 5094/96EDUC

18. Πρβλ. το κείμενο με τα θέματα συζήτησης και τις αποφάσεις της Διάσκεψης της Ουτρέχτης: υπ' αριθμ: 97C 303/02.

19. Πρβλ. το έγγραφο της ΕΕ: 97/C 303/04

Βία στο Σχολείο αντιμετωπίζεται ως παγκόσμιο πρόβλημα, όπως διαφαίνεται και από το Παγκόσμιο Συνέδριο του Παρισιού (2001), με θέμα «*Σχολική Βία και Δημόσιες Πολιτικές*», που διοργανώθηκε από το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο για τη Σχολική βία, την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Υπουργείο Παιδείας της Γαλλίας και υπό την αιγίδα της UNESCO²⁰.

Με την πρωτοβουλία του Συμβουλίου της Ευρώπης (βλ. το Πρόγραμμα που ξεκίνησε από το 2002 “*Reaktionen auf die Gewalt im Alltag in demokratischen Gesellschaften*”) νέοι από διάφορες χώρες προετοίμασαν το *Καταστατικό για τα Δημοκρατικά Σχολεία* χωρίς Βία έχοντας τη συμπαράσταση των Ευρωπαίων και ιδιαίτερα εκείνων που συμπεριλαμβάνονται στο Ευρωπαϊκό Συνέδριο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Βασικών Ελευθεριών. Στο Καταστατικό γίνεται σαφές ότι θα πρέπει να τεθούν σε εφαρμογή ρυθμίσεις, που θα κάνουν στο σχολικό χώρο τη δημοκρατία πραγματικότητα. Οι δημοκρατικές συνθήκες στο σχολείο αναφέρονται στα δικαιώματα των παιδιών ως προς την ασφάλεια και την ειρήνη στο σχολείο, την ισότητα και το σεβασμό, την ελευθερία του λόγου χωρίς διακρίσεις, τη λήψη αποφάσεων από κοινού, την πρόληψη των συγκρούσεων και την επίλυση των διαφωνιών με εποικοδομητικό τρόπο και γενικότερα την πρόληψη κάθε περίπτωσης βίας²¹.

---

20. Πρβλ. E. Debarbieux & C. Blaya (Eds) (2001), *Violence at Schools. Ten Approaches in Europe*, Paris: ESF; Πρβλ. επίσης τις έρευνες που έχουν καταγραφεί από το European Observatory of Violence in Schools:

2001-2002→DPD-FAS-PJJ research contract: Non-schooling and school abandonment (Catherine Blaya)

2002-2003→Ministry of national education, DESCO, Aquitaine Regional Council: Micro-violence et climat scolaire en France, Eric Debarbieux

2003→UNESCO: Rapport, genre et violence à l'école, Catherine Blaya, Eric Debarbieux et Stéphanie Rubi

2003→PIREF: Synthèse bibliographique sur l'absentéisme scolaire, Catherine Blaya

2003-2004→Aquitaine Regional Council: Violence in schools: comparatives studies France - Canada - Brasil

2004→Contribution at the commission of the national debate on the future of the school: modes of organization of school atmosphere in the establishments of lower secondary education in Europe (Catherine Blaya, Eric Debarbieux, Daniel Vidal)

2004-2005→Research contract Campbell Crime and Justice Group: The effects of programs of Intervention against the school bullying in schools: systematic review (Catherine Blaya, Eric Debarbieux, Stéphanie Rubi, Benjamin Moignard)

στην ιστοσελίδα: <http://www.obsviolence.com/english/presentation/> (27.02.2006)

21. Πρβλ. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟ ΓΙΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΧΩΡΙΣ ΒΙΑ, Council of Europe: http://www.coe.int/t/e/integrated_projects/democracy/02_activities/15_European_School_Charter/04_H_Greek.asp (25.02.2006)

Όλες οι έρευνες που έχουν διεξαχθεί σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες διαπιστώνουν ότι δεν υπάρχει μια και μόνη αιτία της σχολικής βίας, αλλά ότι υπάρχουν διάφορες δυσμενείς συνθήκες που δημιουργούν καταστάσεις, όπου οι μαθητές εκδηλώνονται βίαια²². Αν υφίστανται πολλές τέτοιες συνθήκες τότε αυξάνονται και οι πιθανότητες να εκδηλώσει ένας μαθητής βίαιη συμπεριφορά. Οι παράγοντες που μπορεί να επιδράσουν, έτσι ώστε ένας μαθητής να εκδηλώσει επιθετική συμπεριφορά στο σχολείο συνοψίζονται ως εξής:

- Στην οικογένεια:
  - Η επιθετική συμπεριφορά των γονέων – ενδοοικογενειακή βία
  - Η χαμηλή κοινωνική θέση της οικογένειας και τα προβλήματα που συνδέονται με αυτήν (ανεργία)
  - Η ασυμφωνία των γονέων στις πρακτικές ανατροφής και έλλειψη επαρκών γνώσεων για την αγωγή των παιδιών
- Στο σχολείο
  - Η φοίτηση σε συγκεκριμένα σχολεία (π.χ. ΤΕΕ)
  - Η ποιότητα της εκπαίδευσης
  - Το σχολικό κλίμα (η γενικότερη ατμόσφαιρα στο σχολείο, η σχέση μεταξύ εκπαιδευτικών – μαθητών)
  - Ο τρόπος διδασκαλίας
- Στην προσωπικότητα του ατόμου
  - Η ανάγκη τόνωσης της αυτοπεποίθησης
  - Η έλλειψη ανοχής
- Άλλες συνθήκες
  - Η ένταξη σε μια ομάδα με βίαιη και επιθετική συμπεριφορά
  - Η κοινωνική πίεση
  - Η ανεπαρκής κοινωνική ενσωμάτωση των αλλοδαπών
  - Η επιρροή των ΜΜΕ

Οι έρευνες²³ που εξετάζουν το θέμα κυρίως από τη θέση των θυμάτων επισημαί-

22. Πρβλ. P. Lindstrom, (1997), Patterns of School Crime, A Replication and Empirical Extension, στο: *British Journal of Criminology* 37, σελ. 121-130; W. Funk, (2001), *Verbal Aggression. Physical Violence and Vandalism in German Schools. Its Determinants and Future Perspectives of Research and Prevention*, Paris: Maison de l' Unesco; D. Tattum, (1993), *Understanding and Managing Bullying*, Trentham; Ch. Klicpera & B. Gasteiger-Klicpera, (1994), *Aggression at School*, Wien; Α. Ε. Γκότοβος, (1996), *Νεολαία και Κοινωνική Μεταβολή. Αξίες, Εμπειρίες και Προοπτικές*, Αθήνα: Gutenberg; Β. Αρτινοπούλου, (2001), *Βία στο Σχολείο, Έρευνες και Πολιτικές στην Ευρώπη*, Αθήνα: Μεταίχμιο; Α. Μπεζέ, (επιμ.) (1998), *Βία στο Σχολείο. Βία του Σχολείου*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, et. al.

23. Πρβλ. F. Lösel & T. Bliesener & M. Averbek, (1997), *Erlebens- und Verhaltensprobleme von Tätern und Opfern*, στο: H.G. Holtappels & W. Heitmezer & W. Meltzer & K. Tillmann, (Eds.), *Forschung über Gewalt an Schulen. Erscheinungsformen und Ursachen, Konzepte und Prävention*,

νουν ότι οι παρακάτω συνθήκες επηρεάζουν τη συμπεριφορά των άλλων και αυξάνουν την πιθανότητα να γίνει ένας μαθητής θύμα εκφοβισμού ή να υποστεί οποιαδήποτε βίαιη συμπεριφορά:

- Ελλιπής αγωγή από την οικογένεια
- Απομόνωση και περιθωριοποίηση στο σχολείο
- Άγχος, κατάθλιψη και έλλειψη αυτοπεποίθησης
- Συμπεριφορά άμυνας
- Λιγότεροι φίλοι από ό,τι έχουν οι άλλοι μαθητές.

Από τα παραπάνω διαπιστώνει, λοιπόν, κανείς ότι οι αιτίες της βίαιης συμπεριφοράς των μαθητών αναζητούνται όχι μόνο στην ποιότητα της εκπαίδευσης (αγωγή ειρήνης ή αγωγή για τη δημοκρατική πολιτεία) και στις επιδόσεις των μαθητών. Είναι γεγονός ότι οι χαμηλές σχολικές επιδόσεις έχουν ως αποτέλεσμα οικονομικό και κοινωνικό κόστος τόσο για τα άτομα όσο και για την κοινωνία. Όταν οι μαθητές δεν ενεργοποιούνται στα σχολικά δρώμενα δημιουργούνται δυσμενείς συνθήκες που τους οδηγούν σε μη παραδεκτούς τρόπους συμπεριφοράς, όπως τον εκφοβισμό των συμμαθητών τους ή ακόμα και τη χρήση ναρκωτικών. Στην Ευρώπη παρατηρείται (*Verbrechensverhütung in den Städten*, & 9. *Schulen und Gewalt*) ότι πολλοί νέοι άνθρωποι και ιδιαίτερα όσοι προέρχονται από χαμηλά κοινωνικά στρώματα δεν μπορούν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις των σχολικών υποχρεώσεων, όπως αυτές πηγάζουν από κάθε εκπαιδευτικό σύστημα. Ως αποτέλεσμα εμφανίζεται το φαινόμενο αποφοίτων με ελλείψεις δυνατότητες ανάγνωσης και μαθηματικής ικανότητας που δυσκολεύονται να απορροφηθούν από την αγορά εργασίας (βλ. τα αποτελέσματα του προγράμματος PISA του ΟΟΣΑ).

Αλλά και η ελλιπής υποστήριξη και εμπλοκή των γονέων στη σχολική ζωή του παιδιού, το χαμηλό εισόδημα της οικογένειας και οι δυσμενείς συνθήκες κατοικίας είναι παράγοντες που μπορεί να επηρεάσουν την κοινωνική συμπεριφορά του μαθητή στο σχολείο. Αναμφίβολα ένας ιδιαίτερα σημαντικός παράγοντας που καθορίζει τη συμπεριφορά και τις επιδόσεις των νέων ανθρώπων είναι και οι κοινωνικές ομάδες, στις οποίες εντάσσονται. Μελετώντας κανείς τα διεθνή δεδομένα διαπιστώνει πως οι παραπάνω αιτίες δεν γνωρίζουν εθνικά ή κρατικά όρια και περιορισμούς²⁴.

Weinheim: Juventa, σελ. 137-153; P. Rostampour & W. Meltzer, (1999), *The structure and development of juvenile violence in Germany*. Kriminologisches Forschungsinstitut Niedersachsen, Forschungsberichte Nr 76 (<http://kfn.de/fb76.pdf>); K. J. Tillmann, (1997), *Gewalt an Schulen: Öffentliche Diskussion und erziehungswissenschaftliche Forschung*, στο: H.G. Holtappels & W. Heitmeyer & W. Meltzer & K.J. Tillmann (Hrsg.), *Forschung über Gewalt an Schulen, Erscheinungsformen, Ursachen und Prävention*, München; Juventa, σελ. 11-27.

24. Πρβλ. E. Debarbieux & C. Blaya (Eds) (2001), *Violence at Schools. Ten Approaches in Europe*, Paris: ESF; I.A. Hyman & D.C. Perone, (1998), Introduction to the special theme section on school

Όσον αφορά στην ποιότητα της εκπαίδευσης και τις επιδόσεις των μαθητών, στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης σημειώνονται ορισμένες παράμετροι που μπορεί να λειτουργήσουν ανασταλτικά ως προς την εμφάνιση της βίας στο σχολείο. Αυτές συνοψίζονται ως εξής:

α. *Διεύθυνση του σχολείου*: να έχει λάβει ειδική εκπαίδευση, να έχει εμπειρία στην επίλυση συγκρούσεων και να υποστηρίζεται από ανώτερες εκπαιδευτικές αρχές

β. *Στόχοι*: να υπάρχουν σαφώς καθορισμένοι εκπαιδευτικοί στόχοι και να γίνονται από όλους αποδεκτοί

γ. *Ποιότητα εκπαίδευσης*: να παρέχεται υψηλή ποιότητα στην εκπαίδευση και το διδακτικό και διοικητικό προσωπικό να είναι σταθερό

δ. *Συμμετοχή – εμπλοκή*:

- να συμμετέχουν και οι γονείς και να υποστηρίζουν το έργο του σχολείου
- να συμμετέχει ενεργά η κοινότητα και άλλοι κοινοτικοί οργανισμοί στη σχολική ζωή
- να προωθούνται δυναμικά μέτρα από άλλους φορείς, όπως κέντρα νεότητας, βιβλιοθήκες, αθλητικοί σύλλογοι, κοινωνικές υπηρεσίες²⁵.

Ως προς τους εξωτερικούς παράγοντες, όπως η συμβολή της Κοινότητας για την άμβλυνση των προβλημάτων που πηγάζουν από δυσμενείς οικογενειακές και κοινωνικές συνθήκες (σταδιακή αλλοίωση της ομοιογενούς κοινωνίας, οικονομικές και κοινωνικές διαφορές ατόμων, έλλειψη ισορροπίας στην αντιμετώπιση των παιδιών, προστριβές στην οικογένεια, σύγχυση αξιών και έλλειψη προσανατολισμού από τα ΜΜΕ, έλλειψη επικοινωνίας και διαλόγου μαθητών – γονέων – εκπαιδευτικών) τονίζεται από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ότι πρέπει να αναλάβει αρμοδιότητες η Πολιτεία και η Κοινότητα. Πιο συγκεκριμένα από το Συμβούλιο της Ευρώπης επισημαίνεται ότι στην Πολιτεία και στην Κοινότητα ανάγονται αρμοδιότητες, όπως:

1. να φροντίζουν ώστε τα σχολεία να είναι κατάλληλα εξοπλισμένα με όλα τα μέσα και επανδρωμένα με κατάλληλο διδακτικό και διοικητικό προσωπικό
2. να διαθέτουν τα σχολεία σαφώς διαμορφωμένους και αποδεκτούς κανόνες, να θέτουν στόχους και να έχουν στρατηγικές πρόληψης και αντιμε-

---

violence, στο: *Journal of School Psychology* 6, σελ. 3-5; V. Artinopoulou, (2001), School Violence in Greece: Research overview and coping strategies, στο: E. Debarbieux & C. Blaya (Eds) (2001), *Violence at Schools. Ten Approaches in Europe*, Paris: ESF, σελ. 111-126

25. Πρβλ. Schulen und Gewalt, στο: *Verbrechensverhütung in den Städten. Eine Richtlinie für kommunale Behörden*, Kongress der Gemeinden und Regionen Europas, Europarat, 2003, σελ. 29.

- τώπισης οποιασδήποτε μορφής βίας εμφανίζεται στο σχολείο
3. να διαμορφώνουν κατάλληλα αναλυτικά προγράμματα διδασκαλίας και μάθησης που θα δίνουν δυνατότητες στους μαθητές να δραστηριοποιούνται όχι μόνο στο σχολείο αλλά και εκτός σχολείου
  4. να απαιτούν την υποστήριξη σχετικών υπηρεσιών και να προωθούν τη συνεργασία του σχολείου με τα Κέντρα Νεότητας, τις βιβλιοθήκες, διάφορους θεατρικούς, πολιτιστικούς και αθλητικούς συλλόγους κ.ά.
  5. να διασφαλίζουν ότι τα σχολεία παρέχουν στους μαθητές τις απαραίτητες κοινωνικές υπηρεσίες και αγωγή υγείας, κυρίως σε εκείνους που προέρχονται από στερημένα κοινωνικά περιβάλλοντα, έτσι ώστε να έχουν τη δυνατότητα να βελτιώσουν τυχόν κακές σχολικές επιδόσεις που οφείλονται στην υστέρηση του άμεσου περιβάλλοντος
  6. να προωθούν τη σύνδεση μεταξύ του σχολείου και του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος και δη της κοινότητας. Μπορεί για παράδειγμα να χρησιμοποιηθεί το σχολείο ως χώρος για την εκπαίδευση ενηλίκων και να εξυπηρετεί με αυτόν τον τρόπο την ενδυνάμωση των σχέσεων της κοινότητας
  7. να προωθούν την εμπλοκή των γονέων και των φορέων ή οργανισμών της κοινότητας γεγονός που μπορεί να συμβάλει στην αποφυγή περιθωριοποίησης και απομόνωσης συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων και να ενδυναμώσει τις επιδόσεις, την ενεργητικότητα και τις προσδοκίες των μαθητών
  8. σε περιπτώσεις που τα σχολεία έχουν να αντιμετωπίσουν ειδικά προβλήματα, όπως για παράδειγμα χρήση ναρκωτικών, να διαμορφώσουν έναν σύλλογο, στον οποίο θα συμμετέχει όλο το σχολείο, οι γονείς, η τοπική αυτοδιοίκηση και όλη η κοινότητα με στόχο να δημιουργήσουν μια κοινή στρατηγική για την αντιμετώπιση του προβλήματος²⁶.

Ο εκφοβισμός, η βία ή η επιθετικότητα δεν αποτελούν ένα νέο κοινωνικό φαινόμενο για τις δυτικές κοινωνίες. Ειδικά για την εμφάνιση τέτοιων φαινομένων στα παιδιά αρκεί να θυμηθεί κανείς πώς αυτά απεικονίζονται στη διεθνή λογοτεχνία [(*Oliver Twist*, (Dickens, 1838) *Tom Browns' schooldays*, (Hughes 1857)]. Εξάλλου όλοι μας έχουμε αναμνήσεις από αντιπαραθέσεις κατά τη σχολική ζωή. Το επίπεδο, όμως, αποδοχής της βίας ή της επιθετικότητας εξαρτάται από την ανοχή της κοινωνίας και το κοινωνικο-πολιτισμικό της πλαίσιο. Το γεγονός

---

26. Πρβλ. Schulen und Gewalt, στο: *Verbrechensverhütung in den Städten. Eine Richtlinie für kommunale Behörden*, Kongress der Gemeinden und Regionen Europas, Europarat, 2003, σελ. 30; *Violence in schools—a challenge for the local community*, στην ιστοσελίδα:

[http://www.coe.int/t/e/Intergrated_Projects/violence/06_Our_publications/\(2/2/2006\)](http://www.coe.int/t/e/Intergrated_Projects/violence/06_Our_publications/(2/2/2006))

ότι η ΕΕ ανταποκρίνεται θετικά στην αντιμετώπιση του φαινομένου στο σχολικό περιβάλλον υιοθετώντας μέτρα και σχεδιάζοντας συγκεκριμένες εκπαιδευτικές πολιτικές και στρατηγικές πρόληψης²⁷ οδηγεί και τις εθνικές κυβερνήσεις να λάβουν μέτρα και να κάνουν παρεμβάσεις στον τομέα της πρόληψης και της αντιμετώπισης φαινομένων βίας στο σχολείο. Το γεγονός ότι αναγνωρίζεται κοινωνικά ότι στο σχολείο ασκείται βία ή εκφοβισμός, οδηγεί ευρύτερα τις εθνικές πολιτικές στην ευαισθητοποίηση απέναντι στο πρόβλημα της βίας γενικότερα, όχι μόνο στο σχολείο αλλά και στην οικογένεια ή την κοινωνία και επομένως μπορεί να συμβάλει και στο σχεδιασμό μιας ευρύτερης πολιτικής ενάντια στη βία και την εγκληματικότητα με μακροπρόθεσμα αποτελέσματα.

---

27. Έχει αποδειχτεί από μια σειρά μελετών ότι τα μέτρα πρόληψης σε τέτοιες περιπτώσεις μπορούν να συμβάλουν στον περιορισμό των φαινομένων βίας. Πρβλ. B. C. Welsh et. al. (Ed.) (2001), *Costs and benefits of preventing crime*, Osford: Westview Press; R. Clarke, (Ed.) (1999), *Situational crime prevention: Successful case studies*, Albany: Harrow and Heston; I. Waller & D. Sansfacon, (2000), *Investing wisely in crime prevention: International experience*, στην *ιστοσελίδα*: <http://www.crime-prevention-intl.org/Telechargement/USbjainvstcrimprev182412.pdf> (20.02.2006); W. Sherman et. al. (Eds) (2002), *Evidence based crime prevention*, Routledge; ΕΔΠΕ, (2003), *Exchange of good practice in crime prevention between practitioners in the Member States*, στην *ιστοσελίδα*: http://www.europa.eu.int/comm/justice_home/eucpn/docs/aalborgReport200212.pdf (20.02.2006) και άλλες μελέτες στο: Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο «Πρόληψη της Εγκληματικότητας στην Ευρωπαϊκή Ένωση», Βρυξέλλες 12.3.2004 COM (2004) 165 τελικό, σελ. 6, υποσ. 15.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο «Πρόληψη της Εγκληματικότητας στην Ευρωπαϊκή Ένωση», Βρυξέλλες 12.3.2004 COM (2004) [165 τελικό]
- Αρτινοπούλου, Β., (2001), *Βία στο Σχολείο, Έρευνες και Πολιτικές στην Ευρώπη*, Αθήνα: Μεταίχμιο
- Artinopoulou, V., (2001), School Violence in Greece: Research overview and coping strategies, στο: E. Debarbieux & C. Blaya (Eds) (2001), *Violence at Schools. Ten Approaches in Europe*, Paris: ESF, σελ. 111-126
- Beyer, D., (1998), *School Safety and the Legal Rights of Students*, ERIC Clearinghouse on Urban Education, Institute for Urban and Minority Education, Teachers College, Columbia University.
- Clarke, R. (Ed.) (1999), *Situational crime prevention: Successful case studies*, Albany: Harrow and Heston
- Crawford, D. & Bodine, R. (1997), *Conflict resolution in schools*, Washington, DC: National Institute for Dispute Resolution.
- Γκότοβος, Α. Ε., (1996), *Νεολαία και Κοινωνική Μεταβολή, Αξίες, Εμπειρίες και Προοπτικές*, Αθήνα: Gutenberg
- Debarbieux, E. & Blaya, C. (Eds) (2001), *Violence at Schools. Ten Approaches in Europe*, Paris: ESF
- Deutsch, M. & Coleman, P.T., (2005), *The handbook of constructive conflict resolution: Theory and practice*, San Francisco: Jossey-Bass
- ΕΔΠΕ, (2003), Exchange of good practice in crime prevention between practitioners in the Member States, στο:
http://www.europa.eu.int/comm/justice_home/eucpn/docs/aalborgReport200212.pdf (20.02.2006)
- Funk, W., (2001), *Verbal Aggression. Physical Violence and Vandalism in German Schools. Its Determinants and Future Perspectives of Research and Prevention*, Paris: Maison de l' Unesco
- Hanewinkel, R. & Knaack, R., (1997), *Mobbing: Gewaltprävention in Schulen in Schleswig-Holstein*, Kronshagen: Landesinstitut Schleswig-Holstein für Praxis und Theorie in der Schule (IPTTS)
- Hyman, I.A. & Perone, D.C., (1998), Introduction to the special theme section on school violence, στο: *Journal of School Psychology* 6, σελ. 3-5
- James, B. & Pyatt, J., (1995), Supreme Court extends schools' authority to search, στο: *School Safety Journal*, σελ. 31.
- Irying, B. (2002), *Fear of crime: Theory measurement and application*, London: Police Foundation
- Klicpera, Ch. & Gasteiger-Klicpera, B., (1994), *Aggression at School*, Wien

- Lindstrom, P., (1997), Patterns of School Crime, A Replication and Empirical Extension, στο: *British Journal of Criminology* 37, σελ. 121-130
- Lösel, F. & Bliesener, T. & Averbek, M., (1997), Erlebens- und Verhaltensprobleme von Tätern und Opfern, στο: H.G. Holtappels & W. Heitmeyer & W. Meltzer & K. Tillmann, (Eds.), *Forschung über Gewalt an Schulen. Erscheinungsformen und Ursachen, Konzepte und Prävention*, Weinheim: Juventa, σελ. 137-153
- McBee R. H., (1995, Spring). Law-related education and violence prevention, στο: *School Safety*, σελ. 24-28
- Μπεζέ, Α., (επιμ.) (1998), *Βία στο Σχολείο. Βία του Σχολείου*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Πετρόπουλος Ν. & Παπαστυλιανού Α. (επιμ.) (2000), *Προκλήσεις στη σχολική κοινότητα. Έρευνα και παρέμβαση*, Αθήνα: ΥΠΕΠΘ, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Raider, E., (1995), Conflict resolution training in schools: Translating theory into applied skills, στο: B.B. Bunker & J.Z. Rubin (Eds.), *Conflict, cooperation, and justice: Essays inspired by the work of Morton Deutsch*, New York: Sage
- Rostampour, P. & Meltzer, W., (1999), *The structure and development of juvenile violence in Germany*. Kriminologisches Forschungsinstitut Niedersachsen, Forschungsberichte Nr 76 (<http://kfn.de/fb76.pdf>)
- Sachnoff, I., (1988), Peer counseling for troubled youth, στο: *School Safety*, σελ. 26-27
- Sherman, W. et. al., (Ed.) (2002), *Evidence based crime prevention*, Routledge
- Student searches and the law*, (1995), Malibu, CA: Pepperdine University, National School Safety Center
- Tattum, D., (1993), *Understanding and Managing Bullying*, Trentham
- Tillmann, K. J., (1997), Gewalt an Schulen: Öffentliche Diskussion und erziehungswissenschaftliche Forschung, στο: H.G. Holtappels & W. Heitmeyer & W. Meltzer & K.J. Tillmann (Hrsg.), *Forschung über Gewalt an Schulen, Erscheinungsformen, Ursachen und Prävention*, München; Juventa, σελ. 11-27.
- U.S. Department of Education. National Center for Education Statistics (1998). *Violence and Discipline Problems in U.S. Public Schools:1996-1997* Office of Educational Research and Improvement NCE 98 – 030 March
- Verbrechensverhütung in den Städten. Eine Richtlinie für kommunale Behörden*, Kongress der Gemeinden und Regionen Europas, Europarat, 2003
- Waller, I. & Sansfacon, D., (2000), Investing wisely in crime prevention: International experience, στο: <http://www.crime-prevention-intl.org/Telechargement/>

USbjainvstcrimprev182412.pdf

Welsh, B.C. et. al. (Eds) (2001), *Costs and benefits of preventing crime*, Osford: Westview Press

Ιστοσελίδες:

http://www.coe.int/t/e/Integrated_Projects/violence/06_Our_publications/
(27.02.2006)

Εκδόσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης: *Urban crime prevention – a guide for local authorities; The prevention of violence in sport; Facets of interculturality in education; Intercultural Dialogue and Conflict Prevention; Security and democracy under pressure from violence; Preventing violence against women: a European perspective; Violence, conflict and intercultural dialogue; Violence in schools – a challenge for the local community; Learning from violence – The youth dimension; Learning from Violence – Symposium Report* (πλήρη κείμενα)

<http://www.coe.int> Council of Europe

Έγγραφα της ΕΕ:

- SN 5094/96EDUC*: Σημείωμα της Ολλανδικής Προεδρίας προς την Επιτροπή Παιδείας της Γενικής Γραμματείας του Συμβουλίου της ΕΕ
Βρυξέλλες 19.12.1996
- 97C 303/02*: Υιοθέτηση των συμπερασμάτων της Διάσκεψης της Ουτρέχτης
- 97/C 303/04*: Λευκό Βιβλίο της ΕΕ. Διδασκαλία και μάθηση: προς την κοινωνία της γνώσης